

BÚN ÉS BÚNHÓDÉS

Dosztojevszkij regényének sorsanalitikus interpretációja

Gyöngyösiné Kiss Enikő

Dosztojevszkij személyét és szépirodalmi műveit nemcsak a művészek és irodalmárok, hanem a pszichológusok is érdeklődéssel szemlélik.

A húszas években Sigmund Freud írt pszichoanalitikus tanulmányt *Dostojewski und die Vätertötung* (Freud, 1928) címmel. Ez a tanulmány még abból a kiindulópontból elemzi Dosztojevszkij személyét művei tükrében, hogy a művész „affektív” epilepsziában szenvedett, mely neurotikus eredetű. Dosztojevszkij epilepsziájának öröklött jellege azóta bebizonyosodott (Troyat, 1943; Wagner-Simon, Th.–Haefely-Grauen, I. 1985, 1986.)

Dosztojevszkij a mélylélektan egy másik irányzatának megteremtőjének, Szondi Lipótnak is kulcsfontosságú élménye volt. Szondi minden interjújában, önéletrajzában kiemeli ezt a hatást. (Győri, 1975; Szondi, 1973 stb.) 1911-ben kidolgozott egy teóriát, mely szerint az írók a saját ösztöneiket, öröklött gén- és ösztönállományuk rejtett tartalmát vetítik bele műveik hőseibe anélkül, hogy erről tudnának (ld. Győri, Szondi uo.)

Szondi személyes visszaemlékezései alapján tehát a sorsanalízis szemléletének egyik fontos *személyes élménye* Dosztojevszkij volt.

Dosztojevszkij művei közül *Bűn és bűnhődés* című regényét választottam ki elemzésem tárgyául, mivel véleményem szerint ebben a regényben jelenik meg a legtöbb és a legkomplexebb párhuzam a sorsanalízis és Dosztojevszkij között.

Raszkolnyikov ábrázolása a műben

A regény főhőse Raszkolnyikov (huszonhárom éves), akinek belső lelki életét, érzéseit, gondolatait, tetteinek motívumait követhetjük nyomon a regény első lapjaitól az utolsóig.

Milyenek ábrázolja az író Raszkolnyikovot? Regénybeli barátja, Razumihin a következőképpen jellemzi őt:

„...komor, sötét, fennhéjázó és büszke az utóbbi időben (de lehet, hogy már sokkal régebben) gyanakvó és búskomorságra hajló. Nagylelkű és jó. Érzéseit nem szereti kimutatni, kegyetlenségre is könnyebben rászánná magát, mint arra, hogy szívét kitárja. De sokszor meg egyáltalában nem búskomor, inkább hideg és érzéketlen az embertelenségig, igazán olyan, mintha két egészen ellentétes karakter váltogatná egymást benne... Hallatlanul sokra takálja önmagát, és talán nem is alap-talanul.” (részlet a regényből, 217.)

Szondi elméletében az elmebetegek elsődlegesen ösztönbetegek, így annyi ösztönnel foglalkozik, ahány önálló géncsoportokhoz kötött, öröklődő ösztönbetegség van:

- I. Szexuális ösztönbetegek köre (homoszexualitás, szadizmus),
- II. Paroxizmális öröklődési kör (epilepszia, hisztéria),
- III. Szkizoform öröklődési kör (katatónia, paranoia),
- IV. Cirkuláris öröklődési kör (depresszió, mánia).

Az előbbi felsorolásban az egyes faktorok ösztönbetegségeket jelölnek. Szondi a faktorokat az ösztönbetegségekről nevezte el — ezáltal az adott faktorok az ösztönök szélsőségeit jelentik. Ez nem jelenti azt, hogy az erre épülő Szondi teszt faktorai csak a szélsőségséget mérnék, minden faktornak megvan a szélsőségtől mentes saját jelentése, értelmezési köre is.

Raszkolnyikov esetében karakterének leírásában különösen a paroxizmális öröklődési kör illetve a szkizoform öröklődési kör vektorai játszzák a legfontosabb szerepet. Epileptoid alkatát támasztják alá fejfájásai, homályállapota (főként a gyilkosság elkövetése utáni időszakban jelentkeznek), az öntudat és az öntudatlanság határállapotai. Az epileptoid karakter viselkedésének megfelelően visszatér a gyilkosság színhelyére, ahol ráadásul éktelen csengetésével hívja magára a figyelmet.

Szondi az e-faktor működésében — mint minden más faktor esetében is — leírja annak dinamikáját, mely ellentétes irányultságaiból fakad. Eszerint az e-faktor ellentétes tendenciái hordozzák magukban egyrészt a hajlamot a jóra, a kollektív igazságra, toleranciára, segítségnyújtásra, jámborságra, az Ábel-igényre; másrészt pedig a hajlamot a rosszra, a haragra, a gyűlöletre, a dühre, a bosszúvágyra, mindezen érzéseknek a felhalmozására, az igazságtalanságra, a türelmetlenségre, a Káin-igényre.

A regényben Razumihin jellemzése mellett Raszkolnyikov viselkedésében, cselekedeteiben is megfigyelhetjük ezen ellentétes tendenciák meglétét. A gyilkos tett, (e⁻) mellett megjelennek az (e⁺) viselkedésformák is, főként az elesettek, a rászorultak nagyvonalú és önzetlen megsegítésében. Raszkolnyikov az igazságtalanul szenvedőknek gyakran utolsó kopejkáját is odaadja. (Például Katyerina Ivanovnáknak.)

Az e-faktor Szondi elméletében az etika faktora. Az itt felduzzadó negatív érzelmek a személyt akár indulati gyilkossá is tehetik, de ugyanezen indulatok szocializálása adja meg a lehetőséget a jóságra is. Az e-faktor így válhat Káin és Mózes érzelmeivé (Szondi, 1987.)

Vonzalmak és választások

Mielőtt áttekintenénk a regénybeli vonzásokat és választásokat, nézzük meg, mit mond erről a sorsanalízis.

Szondi sorsanalízisét a mélylélektani irányzatokhoz sorolja, Freud pszichoanalízise és Jung analitikus lélektana közé helyezi el. Szondi elismeri (1943) mindhárom irányzat megegyezik abban, hogy a freudi felfedezésből, a tudattalanból indul ki, különbségük pedig abban mutatkozik meg, hogy a léleknek más és más rétegét veszik nagyító alá.

„A lélek ontológiája, genealógiája, és archeológiája együtt adják, illetve adhatják meg a mélypszichológia globalitását. Csak három réteg önálló és összefüggő kutatásától várható a lélek struktúrájáról és működéséről hírt adó »egész lélek-kép«. (308.) Arra a kérdésre, hogy a három irányzat miért dolgozik három különböző elmélettel, Szondi így válaszol: *„A nap fénysugarai az óceánnak csak a legfelső rétegébe tudnak behatolni. A sötétség a tenger mélyén annál elviselhetlenebb, minél mélyebb rétegekbe ereszkedik alá. Ezért gondoskodott a természet arról, hogy az átláthatatlan óceáni sötétség különböző mélységeiben élő tengeri lények mindegyike külön-külön árassza ki testéből azt a magán-fényt, amely biztosítja számukra a tenger különböző mélységeiben az önálló tájékozódást. Nos: a mélypszichológia három irányzatának is azért van szüksége három önálló elméletre — a hasonlatnál maradvá — három magánfényforrásra, mert mindegyik a lélek tengerének más és más rétegében dolgozik, ahová a fölötte és alatta lévő rétegben dolgozók elméletének fénysugarai alig tudnak behatolni.”* (Szondi, uo. 309.)

A sorsanalízis ösztöntana alapján az ösztönök forrása a génekben van. Minden gén egy hajdani állapotot igyekszik újra megvalósítani az utódban — s mivel az ösztönök kivétel nélkül géneredetűek —, az ösztönök közös jegye az a törekvés, hogy egy ősi állapotot állítsanak vissza. Szondi szerint annyi ösztöntörekvés létezik, ahány ösztönös reakciót meghatározó gén van. Ha az egyén egy adott ösztön-szükségletet vizsgálva azonos hajlamokat örökölt az apától és az anyától, akkor e hajlama tekintetében homozigóta lesz. Ha azonban más hajlamokat örökölt az apától, mint az anyától, akkor heterozigótává válik. Minél nagyobb az ösztön-szükségletet meghatározó allél génpár (apai és anyai gén) közötti különbség, annál nagyobb lesz valamely ösztön-szükséglet feszítő ereje. Az ösztönön belül mindig két egymással ellentétes szükséglet jelenik meg, így az ösztön ellentétpárra oszlik. (Például a nemi ösztön ellentétpárjai a nemi erőszakosság és a nemi gyöngédség.)

Az ösztöndinamizmus azt jelenti, hogy az ösztönön belüli két ellentétes szükséglet egyidejűleg meg akar nyilvánulni. A mendeli örökléstani szabályokat alapul véve azonban csak az egyik hajlamot hordozó gén tud domináns módon megnyilvánulni, a másik pedig recesszív marad. A domináns hajlam tehát manifeszten kifuthat, míg a recesszív hajlam látens marad. A recesszív gén azonban nem mond le véglegesen megnyilvánulási lehetőségéről, s mintegy a háttér-

ből irányítja az egyén pár-, barát-, betegség-, pálya-, sőt halálnemválasztását. Ezt a jelenséget nevezi Szondi *genotropizmusnak*.

Az ösztön megnyilvánulási módja nem dől el a fogamzás vagy a születés pillanatában: a génikus küzdelem a manifesztté válásért az egész élet során zajlik.

Szondi genetikára épülő elméletét igazát több ezer családfaelemzéssel támasztja alá. *Analysis of Marriages* (1937) című munkájában családfakönyvek alapján a házastársválasztás genotropisztikus eseteit vizsgálja, amelyekből kiderül, hogy a választott házastárs minden esetben „génrokon”, családfája hasonló jellegzetességekkel bír (például betegségek, foglalkozások, halálnemválasztások), mint párjái.

Szondi számára az emberi arc kitüntetett terület, mely hordozza azokat az információkat, mely alapján „génrokonunkat” kiválasztjuk, illetve másokat elutasítunk. A Szondi-teszt ennek alapján működik. 48 ösztönbeteg egyén arcképéből kell kiválasztani 6 sorozatban a két legszimpatikusabb, illetve két legellenszenvesebb képet. Az arcképek alapján Szondi szerint ráismerünk hasonló genetikai adottságokat hordozó társainkra.

Térjünk vissza Dosztojevskij regényére! Hogyan alakulnak a regényben a vonalmi választások?

Raszkolnyikov első vonzalma egy beteges leányka iránt támadt fel. A leány csúnyácska volt, szeretett alamizsnát osztogatni, s még a könnye is eleredt, amikor arról álmodozott, hogy kolostorba vonul. A leányt a jóság jellemezte, Szondi tesztjében e+ faktorosnak határozhatjuk meg. Raszkolnyikov döntően ugyanezen e-faktor negatív irányú pólusán helyezkedik el (kivéve a regény végét). Megállapíthatjuk, hogy ugyanazon e-faktor működésének erőssége (jelen esetben ellentétes pólussal) áll kettejük genotropisztikus választásának hátterében.

Hasonló típusú választás és dinamika jelenik meg Raszkolnyikov második vonzalmában Szonya iránt. Raszkolnyikovban, Szonjában egyidejűleg és hirtelen jelenik meg a vonzalom. (Egymás megpillantásakor egymásra ismernek a „génrokonok”.) Találkozásukkor Raszkolnyikovban Szonya a következő benyomást kelti:

„Még csinosnak se mondhatta az ember, de két szeme csodálatosan tiszta fényű volt, és ha megélné, arcán annyi jóság és nyílt egyszerűség tükröződött, hogy akaratlanul is vonzódni kezdett hozzá.” (240.)

Szonya érzései a találkozás után: *„... földre szegezett szemmel, szaporán lépkedett, hogy mennél hamarabb eltűnjön a szemük elől, mennél hamarabb elérjen a sarokig, húszlépésnyire, ott már befordul jobbra, és végre-valahára egyedül lesz, csak megy, siet, semerre se néz, semmit se lát, csak gondolkodik, visszaemlékezik, felidéz magában minden szót, minden apróságot. Soha, de soha ehhez hasonlót nem érzett. Egy új, ismeretlen világ derengett lelkében. És akkor eszébe jutott, hogy ma el akar jönni hozzá Raszkolnyikov, talán még délelőtt, talán most mindjárt!” (246.)*

A kölcsönös vonzalomból igaz szerelem alakul ki a regény végére, s életre szóló kölcsönös támogatás.

Hasonlóképpen alakul ki Raszkolnyikov leánytestvére, Dunya és Razumihin között a vonzalom. Razumihin is hirtelen gyullad szerelemre: „*A két hölgy között állt, kezüket fogva és igyekezett meggyőzni őket; megdöbbenő nyíltsággal érvelt, és — talán hogy érveit ezzel is nyomósabbá tegye — jóformán minden szónál úgy szorongatta a kezüket, mint egy harapófogó. Avdotya Romanovná pedig restelkedés nélkül majd elnyelte a szemével.*” (202.)

Másnap Razumihin a következő gondolatokkal ébredt: „*Sok új és váratlan kérdés merült fel benne azon a reggelen. Sose hitte volna, hogy valaha is így ébredjen fel. Pontosán emlékezett minden legapróbb részletre, és tudta, hogy nem mindennapi dolog, ami tegnap történt vele, olyan benyomás érte, amelyhez foghatót nem ismert, nem tapasztalt még soha...*” (212.)

Dunyában hasonló érzéseket támasztott fel Razumihin, aki anyjának így felel: „*Remek ember lehet! — mondta tűzzel Dunya, és tovább járkált fel-alá a szobában.*” (208.)

Dunya szakít vőlegényével, mire „*Razumihin boldogságban úszott, nem merte egészen kimutatni, de reszketett, mint aki lázas, úgy érezte, mázsás súlyt hengerítettek le a melléről. Most joga van szolgálni őket, nekik áldozhatja egész életét.*” (314.)

Dunya és Razumihin választása is e-faktoros, ez esetben mindketten az e+ faktort képviselik. A regényben az egymáshoz illést, egymáshoz tartozást, a vonzalmat nemcsak az érintettek élik meg, hanem a jelenlévő családtagok ugyanúgy megélik a szituációban. Így történik Raszkolnyikov és Szonya esetében, amikor az anya és a lánytestvér is érzik Szonya rendkívüli hatását; valamint Dunya és Razumihin esetében is, amikor a fivér Raszkolnyikov és az anya éreznek rá Dunya és Razumihin összeállítására, összetartozására.

Az arc, a megjelenés Dosztojevszkijnél is kitüntetett szerepet kap. A regény során többször előfordul hangsúlyozása. Egy alkalommal Pulherija Alekszandrovna kiált fel: „*Mindössze kétszer láttam azt az embert, de szörnyeteg!*” (302.)

Szvidrigaljev és Raszkolnyikov találkozásai is hasonlatosságuk különös hangulatában zajlanak le. Szvidrigaljev az, aki ezt a hasonlatosságot többször is megfogalmazza: „*Ugye megmondtam, hogy valami különös vonás van bennünk? ... Az előbb, mikor bejöttem, és láttam, hogy csukott szemmel fekszik itt, de csak tetteti magát, mindjárt azt gondoltam: »Nini, ez épp olyan!« Majd: »Egy hosszú percig kekre nyílt szemmel bámulták egymást.*” (291.)

A regény folytatásában megtudjuk, hogy Szvidrigaljev lelkén két gyilkosság szárad, inasa és felesége halála. Számos gáztettet képes elkövetni, a lelkiismeret nem tartja vissza. Ugyanakkor képes a jótetre is, pénzt ad Szonya testvéreinek intézeti gondozásba vételükre illetve Szonjának is. A lelkiismeret feltámadása jeleként értékelhetjük részéről, hogy meggyilkolt felesége, Marfa Petrovna kísértetként „visszajár” hozzá. Etikai konfliktusát nem tudja megoldani, — az e- nem tud e+-ba fordulni — sorsa az öngyilkosság lesz.

Dosztojevszkij Szvidrigaljev személyében voltaképp Raszkolnyikov karakterét megkettőzi, a regény így az e-faktoros gyilkos kétféle sorslehetőségét mutatja be. Szvidrigaljev sorsa az önpusztítás, míg Raszkolnyikov a hit útjára lép.

Raszkolnyikov etikai nézetei

Raszkolnyikov gyilkosságának „elméleti alapjait” leginkább Porfirij Petrovics vizsgálóbíróval folytatott beszélgetéseiben ismerhetjük meg.

Raszkolnyikov kifejti, hogy a törvény az „átlagos emberek” számára íródott, ezt nekik be is kell tartaniuk. Vannak azonban kivételes személyek a történelemben, akik talán éppen az emberiség fejlődésének előmozdításaképp áthághatják a törvényt, az ő tetteiket nem lehet a törvény mércéjével mérni. Raszkolnyikov az embereket így különbözteti meg: „Az első fajta, vagyis a nyersanyag általában csupa természete miatt konzervatív ember, rendszerető, engedelmesek és szívesen fogadnak szót... A másik fajta mind áthágja a törvényt, és rombol, vagy legalábbis hajlamos erre, ki-ki tehetsége szerint. Törvényszegésük természetesen, a körülményektől függően, igen sokféle. A legtöbbször azt követeli, számtalan változatban, hogy romboljuk le a fennállót valami jobbnak a nevében. De ha eszméje érdekében hullákon át, vérben kell gázolnia, akkor önnön lelkében eldöntheti, a maga lelkiismeretére vállalhatja a vérontást — persze csak amennyire az eszme és annak méretei indokolják, ezt vegye figyelembe. Csak ilyen értelemben beszélnek a bűn jogáról...” (263.)

Az epileptiform-paranoid karakter etikai dilemmáit Szondi Mózesről írott könyvében részletezi (Szondi, 1987). A Bibliában Mózes személye az, aki szintén epileptiform-paranoid karaktervonásokkal rendelkezett. Mózes indulati gyilkos, aki rohamban szenved, dadog, látomásai és hallucinációi vannak.

„A bibliai elbeszélés szerinti tulajdonságok — harag, düh, roham éppúgy mint dadogás és indulati gyilkosság, tűzvízió és isteni hangok hallása — az epileptiform-paranoid Káin-fajtának nevezett emberek sajátja. A bibliai elbeszélés szerint úgy tűnik, a törvényalkotó Mózes is közéjük tartozott.” (Szondi, 1987, 357.)

Szondi Mózes-értelmezésében éppen a gyilkosság — az egyiptomi agyonütése — képezi Mózes későbbi megváltozásának okát. A gyilkosság súlyos lelkiismereti szorongást váltott ki Mózesban, s ebből ered menekülése utáni lelki átalakulása.

A sorsanalízis az ember ősi törekvéseként írja le annak participációs igényét — egyesülést a másik emberrel, a világ tárgyaival, a világegyetemmel vagy a Mindenhatóval. E participációs folyamat révén jutott el Mózes is Istennel való eggyé válásához, s vállalkozhatott ezután a zsidó nép vezetésére. „...Mózes Jáhve Istennel megbonthatatlan participációs egységben élt és tevékenykedett... Mózes a transzcendentálódás, a hatalomátvitel, s ily módon az Istennel eggyé válás képességének hőse volt.” (Szondi, uo., 363.)

Mózes karaktere kettős irányultságot hordoz, az e-faktor mindkét pólusa jelentkezik tetteiben. Az e⁺ faktoros irányultságában Mózes képes a törvényalkotásra, az igazságra, az emberiségért meghozott jótetre, e⁻ faktoros állapotaiban pedig a tömegmészárlásra is. (Például amikor észreveszi a nép bálványimádatát, tömegirtást rendel el.)

Szondi a Káin–Mózes dialektikában különböző sorsformákat, sorslehetőségeket különít el. Ezek egyikeként írja le a szublimációs lehetőséget: ekkor a személy egyugyanazon időben törekszik Káin- és Mózes-természetét magasabb szellemi szinten kielégíteni. A bibliai Mózes e szublimációs formára talált rá, arra jött rá, hogy a „jó” ösztöne mellett a „gonoszság” ösztönével is lehet Istent szolgálni.

Raszkolnyikov dilemmája a bűnnel kapcsolatban hasonló Mózeséhez. Szabad-e ölni? Mikor nem bűn a gyilkosság? Ő az „átlagfölötti” emberekhez tartozik-e vagy sem?

Raszkolnyikov a gyilkosság elkövetésével önmagát próbálja ki s jön rá arra, hogy ő nem az „átlagfelettekhez” tartozik, a gonosz ösztön ilyen formájú szublimációja számára nem lehet megoldás. A regény során mindvégig zajlik lelkében a jó és a rossz küzdelme. Lelki dinamikájának kettősségét jól szemlélteti egyik álma, amelyet a gyilkosság elkövetése előtt álmodik. Álmában gyermek, aki egy ünnepnap estjén apjával sétálni indul. A séta kapcsán megjelenik álmában a templom és a temető, ahova szüleivel szokott eljárni nagyanyja és kisöccse sírjához. Az álom ekkor békét, nyugalmat, a kereszténység eszméjét árasztja magából. A fordulópont a kocsmá elérésekor következik be: részegek mulatnak, hangoskodnak, trágárkodnak. A részegek kijönnek a kocsmából s egyikük gyenge, rossz kis kancája által húzott szekéren akarja hazavinni a többieket. A kanca nem bírja a terhet, ekkor a gazda előbb ostorral üti, a ló szenved, kínlódik az ütések által is, míg végül a gazda kegyetlen fejszecsapásokkal végez lovával. A gyermek Raszkolnyikov sír az álomban, önkívületi állapotba kerül, úgy sajnálja a lovacskát. Ölegeti a halott ló véres fejét, csókolgatja a szemét, száját. Végül apja húzza tovább a helyszínről. Az álomból verejtékben ébred, s teszi fel magának a kérdést, hogy valóban képes lenne-e agyonütni az öregasszonyt.

Lelkében a gonosz és a jó küzdelme csak a regény végén oldódik fel, amelyhez Raszkolnyikov a hit által érkezik el.

A hit szerepe

A regény összes lényegesebb szereplőjét áttekintve megállapíthatjuk, hogy azok *mindegyike* a jóság-gonoszság személyiségdimenzióban elhelyezhetők (Szondinál ez az „e” faktor működése), s ez a jellegzetesség a szereplők legfontosabb attribútumává válik. Az író által végletesen pozitívrá formált szereplők a kereszténység eszméjét képviselik: Raszkolnyikov anyja Pulherija Raszkolnyikova, nővére Avdotya (Dunya), Szofja Szemjonova Marmeladova (Szonya), valamint Razumihin.

A regény elején az anya leveléből hamar kitűnik, hogy számára egy dolog létezik: fia boldogulása, ezért minden áldozatot képes vállalni. Az anyának nem

mondják el Raszkolnyikov gyilkos tettét — annak súlyát az asszony valószínűleg nem lenne képes elviselni. Mindvégig érzi azonban fia szerencsétlen sorsát. Rejtélyes módon éppen fia tárgyalásával egyidőben megbetegszik — tünetei hasonlatosak Raszkolnyikovéhoz a gyilkosság elkövetése után — lázas, zavarosan beszél, az öntudat és öntudatlanság határállapotaiban él. Végül belehal fiáért érzett aggodalmába.

Dunya és Szonya a legfontosabb nőalakok Raszkolnyikov számára, akik mindketten a keresztény hitet, jóságot, lelki tisztaságot képviselik a regényben. Mindkettejük véleménye szerint a gyilkosság elkövetése utáni egyedüli út az egyén számára a vezeklés vállalása.

Raszkolnyikov bevallja Szonjának tettét, mire ő egy keresztet akar adni neki, s arra kéri, adja fel magát. Raszkolnyikov azonban még nem jutott el a feladás végső stádiumához, s azt válaszolja Szonjának, ha ez bekövetkezik, el fog jönni Szonya keresztjéért. Ez a regényben később be is következik, Szonya ekkor társként áll Raszkolnyikov mellé, vele együtt vállalja a szenvedést, elkíséri Szibériába, „együtt viselik a keresztet”.

Raszkolnyikov átfordulása, a bűn vállalása egy álom kapcsán már korábban jelentkezik a regényben. Álomában rásújt az anyókéra, aki „... *nevetett, csak úgy rázta a hangtalan, csendes nevetés, de igyekezett elfojtani, hogy ő észre ne vegye. Most egyszerre úgy rémlett neki, hogy a hálószoba ajtaja is kinyílik egy ujjnyira, és ott mintha kuncognának, puszognának. Tébolyult harag ragadta el, és teljes erővel ütni kezdte az öregasszony fejét, de minden baltacsapás után erősebben hallatszott a kuncogás, puszogás a hálószobából, meg az anyóka is csak úgy dülöngélt jobbra-balra a nevetéstől...*” (280.)

Ez az álom előrejelzi, hogy Raszkolnyikov számára az anyóka győzött, nem ő. Rá kell jönnie, hogy nem tartozik a „különleges emberekhez”, akiknek joguk van még ölni is. Az álombeli anyóka nevetése, a puszogás a lelkiismeret feltámadását is előrevetíti, mely később a büntett és a szenvedés felvállalásához vezet.

A regényben Porfirij Petrovics vizsgálóbírónak is kiemelt szerepe van. A vizsgálóbíró hamar ráérezett Raszkolnyikov bűnösségére, bár bizonyítékokkal nem rendelkezett. Szondi értelmezésében ő is „génrokon” lehet, aki hivatásválasztásában szocializálta negatív ösztönkésztetését. (Az operotropizmus jelensége Szondinál.)

Porfirij Petrovics megérti Raszkolnyikov lelki vívódását, s meglátja annak lehetőségét, hogy Raszkolnyikov a büntett felvállalásával, a lelkiismeret feltámadásával a káini sorsformát elhagyva a társadalom számára is pozitív sorsformát válasszon. Így fogalmaz a regényben: „... *de Ön azért mégsem reménytelenül hitvány ember, nem, egyáltalában nem...* Tudja milyen embernek tartom én önt? Azok közül való, akik ha egyszer megtalálták a hitüket, istenüket, mosolyogva néznek kínzójuk szemébe, még ha a belüket tépi is ki. Nos, találja meg, és akkor lesz élete! ... Aztán meg: szenvedni nem utolsó dolog. Szenvedjen. ... De istenemre mondom, rá-

ébred még ennek az örömére, meglátja. ... Ha megszökik, visszajön. Nélkülünk már nem tud megenni... van értelme a szenvedésnek.” (468–470.)

Porfirij Petrovics Raszkolnyikovval folytatott beszélgetésében utalt Lázár feltámasztásának jelenetére a Bibliában. Jézus azért támasztotta fel Lázárt az emberek előtt, hogy azok *hitét* erősítse. Az emberek higgyenek mindabban, amit Istenről elmondott, higgyenek Istenben. Porfirij Petrovics Raszkolnyikov vívódását a hit által tartja feloldhatónak.

A hitre végül is Raszkolnyikov Szonya segítségével talál rá.

Szibériában Raszkolnyikov először közönyössé, közömbössé vált. Nem érdeklí saját sorsa, kerül mindenkit, rabtársai nem szeretik, naphosszat egy szót sem szól. Raszkolnyikov ugyanakkor nem érti, hogy a fegyencek miért szeretik annyira Szonját.

„...nem keresi a kedvüket, alig-alig látják, sokszor csak éppen egy pillanatra jön oda, a munkahelyükre, őhozzá. De azért valamennyien ismerik már, azt is tudják, hogy őt követte ide, tudják, hogyan él, hol lakik. Pénzt nem ad, különösebb szíveségeket sem tesz nekik. Csak egyszer, karácsonykor hozott ajándékot az egész csoportnak, pirogot és kalácsot. De lassanként mégis közelebbi kapcsolat keletkezett közöttük: Szonya írja meg és adja postára a leveleiket, ha rokonaik érkeznek a városba, a rabok kérésére Szonjánál teszik le, amit hoztak: a holmit meg a pénzt is. Feleségük, kedvesük ismeri Szonját, eljárogatnak hozzá. És ha odajön a munkahelyükre Raszkolnyikovhoz, vagy a munkába vonuló fegyencsoporttal szembejön az úton, mind leveszik a sapkájukat és köszöntik. »Szoffa Szemjonova, kisanányánk! Te vagy a mi anyácskánk, te kedves, betegecske!« — így beszélnek a durva, megbélyegzett fegyencek a csepp kis vékonyka teremtéssel. Ő rájuk mosolygott, mikor elköszönt, és mind szerették, ha így rájuk mosolyog, a járását is szerették, megfordultak utána és nézték, hogy lépked, még az is tetszett nekik, hogy olyan kicsike, azt se tudták, mit dicsérjenek rajta. Még orvosságért is őhozzá mentek.” (554.)

Raszkolnyikov átfordulását a hit világába ismét álom jelzi előre. Az álomban ragály fertőzte meg a világot, el kellett pusztulnia mindenkinek, kivéve néhány kiválasztottat. A pusztulás, éhínség víziójában csak a tiszták menekülhettek meg, *„...a választottak, akiknek hivatása egy új emberfaját és egy új életet elindítani, megújítani, megtisztítani a földet. De ezeket még senki sehol nem látta, szavukat, hangjukat se hallotta.” (556.)*

Az álom után nem sokkal Raszkolnyikov képessé válik az igazi szeretetre, végre teljes szívéből és lelkéből képes szeretni Szonját. A gyűlölet, harag, düh világot átlépi és belép egy új világba, melynek a szeretet az alapja. Megváltozik kapcsolata rabtársaival is, ő szól hozzájuk, s azok barátságosan felelnek neki. Raszkolnyikov szeretetét kiterjeszti embertársai felé.

Szondi az emberről alkotott filozófiai nézeteit *Az emberré válás útja* című tanulmányában (1963) fejti ki. E cikkében Szondi összegzi a mélylélektani irányzatok

emberképeit a fejlődés szempontjából. A sorsanalízis embertípusát *homo elector*ként határozza meg. Az ebbe a fejlettségi stádiumba eljutott ember képes saját sorsát irányítani a foglalkozás- és párválasztás révén, valamint világszemléletének, vallásának megválasztása révén. A hitfunkció — mint szellemi instancia — a sorspszichológia szemszögéből alapfontosságúvá válik. „*Anankológiánkban azt a felfogást valljuk, hogy a jövőre irányuló hitfunkció egyfajta énfunkció, amely az egyén feletti, nem materiális szellem tartalmával, ideáival van feltöltve. Az én hitfunkciója sorsépítő, mivel az mint híd funkcionál az emberfeletti szellem és az összemberi öröklött és ösztöntermészet között. Csak egyedül a hitfunkcióval sikerül az énnel az embert a jövő lidércnyomásától megszabadítania, s abból jövőbeli létet építeni. Csak a hitfunkció alkalmas arra, hogy az embert öröklött és ösztönsorsával megbékítse. Ez az emberré válás előfeltétele.*” (Szondi, 1996, 100.) Az emberré válás útján az egyén képessé válik az integrációra, saját ellentétes tendenciáinak áthidalására; s az önszeretet helyébe a másik ember szeretete lép. Az egyén képessé válik a szeretetet embertársai felé is kiterjeszteni. E szakaszban illetve a végső stádiumban érheti el az ember *homo humanus* mivoltát.

Dosztojevszkij regényének és a sorsanalízis szemléletének párhuzamba állítása remélhetőleg közelebb visz annak a kérdésnek a megválaszolásában, hogy Dosztojevszkij miért lehetett olyan nagy hatással Szondira.

IRODALOM

1. DOSZTOJEVSZKIJ, F. M. (1964): *Bűn és bűnhődés*. Európa Könyvkiadó.
2. FREUD, S. (1928): Dostojewski und die Vaterstörung. *Ges. Schr.* Bd. XIV. Frankfurt, Fischer, 397–418.
3. GYÓRI GYÖRGY (1975): Beszélgetés Szondi Lipóttal. *Valóság*, 11.
4. SZONDI LIPÓT (1937): Analysis of Marriages. An Attempt at a Theory of Choice in Love. *Acta Psychologica* Vol. III. 1–80.
5. SZONDI LIPÓT (1943): *Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből. I. kötet. Módszertan és ösztöntan*. Budapest, Diószegi sokszorosítás.
6. SZONDI LIPÓT (1944): *Schicksalsanalyse. Wahl in Liebe, Freundschaft, Beruf, Krankheit und Tod. Erbbiologische und psychohygienische Probleme*. Basel, Benno Schwabe.
7. SZONDI LIPÓT (1996): Ember és sors. Egy dialektikus sorstudomány elemei. *Anankológia. Pszichológia*, 1996/1. 84–103.
8. SZONDI LIPÓT (1963): Der Weg zur Menschwerdung. In: *Szondiana*, Bern, Hans Huber, 95–120. (Jelen számunkban is.)
9. SZONDI LIPÓT (1973): Schicksalsanalyse — eine Selbstdarstellung. In: *Psychotherapie in Selbstdarstellungen*. Herausgegeben von Prof. Dr. Phil. Ludwig J. Pongratz. Verlag Hans Huber, Bern. 413–457. (Jelen számunkban is.)

10. **SZONDI LIPÓT** (1987): *Káin a törvényszegő, Mózes a törvényalkotó*. Fordította: Mérei Vera. Budapest, Gondolat.
11. **TROYAT, H.** (1943): *Dosztojevszkij*. Cserépfalvi, Bp.
12. **WAGNER-SIMON, TH.–HAEFELY-GRAUEN, I.** (1985/2. 1986/1): Die Familie Dostojewskij. Eine konstitutionspsychologische Dokumentation mit Stammbäumen der Familie Dostojewskij aus zehn Generationen. In: *Szondiana*, Herausgeber: Stiftung Szondi-Institut, Zürich.

1996

3

Gustave Flaubert: Három levél Louise Colet-nak • Bihari Sándor, Gellén-Miklós Gábor, Hárs Ernő, Kemsei István, Parancs János, Szepesi Attila, Szűcs Terézia, Varga Mátvás versei • Karátson Endre és Tarzan Zéró novellája • Paul Ricoeur: Képzé-
löerő a beszédben és a cselekvésben • Ambrus Lajos: Szókalauz
— A fák dicsérete • Balassa Péter: Az Emlékiratok könyve: írók
és művek között • Fodor András indiai naplója • Interjú Timaffy László néprajz-
kutatóval és Székely János Jenő szobrászmű-
vésszel • Kovács Katalin– Váradi Monika Má-
ria: A regionális együttműködés esélyei a Bécs-
Győr–Pozsony háromszögben

Magyarország Európában — Gunst Péter: Gon-
dolatok a paraszti munkakultúráról (XVIII–
XX, század) • Solymár Imre: Gazdasági maga-
tartás a dél-dunántúli németek körében • Er-
dész Ádám: Teljesítményethosz és munkakul-
túra a Kner Nyomdában • Egyed Ákos: Hitel-
élet és polgárosodás Erdélyben a dualizmus
korában • Imreh István: Korszerűség, hagyó-
mány, Európa • Fábri Anna: Mit tanulhattunk (volna) az angoloktól? • Gergely
András: Az 1848-as forradalmak európai és magyar kölcsönhatásai • Erdődy
Gábor: Független magyar külpolitikai tájékozódás: a cári intervencióval szem-
beni alternatívák megítélése (1849. április 14–június 20.) •

1996

4

Kozári Monika: Tisza Kálmán és a Balkán-kérdés 1878-ban •
A regény és az európai polgárosodás — Fábri Annával Szakál
Gyula beszélget • Karátson Endre: Párizs mítosza Ady költé-
szetében • Lőrinczy Huba: Márai Sándor: Európa elrablása •
Winkler Gábor: Győri képeslapok

